

# چند نامہ از سلطان احمد شاہ قاجار

بہ

میرزا حسن خان مشیرالدولہ پیرنیا

دوران سلطنت سلطان احمد-  
شاہ آخرین پادشاہ سلسلہ  
قاجاریہ یکی از دوران حساس  
چند قرن اخیر کشور ما است .  
احمد شاہ بیش از ۱۲ سال نداشت  
کہ پدرش (محمد علی شاہ) را  
از سلطنت خلع کردند و او را  
بجای پدر گماردند .

بقلم

احمد شاہ ۱۷ سال بر این  
کشور سلطنت کرد در ۵ سال  
اول سلطنت او ، امور کشور  
زیر نظر نایب السلطنہ اداره  
میشد . تا اینکہ بسن قانونی  
رسید و در شعبان ۱۳۳۲ تاج-  
گذاری کرد . و ۱۲ سال بقیہ  
عمر سلطنت، شخصاً در امور  
کشور دخالت، مستقیم داشت .  
در دوران سلطنت این پادشاہ

کشور مادچار کشمکشهای چند جانبه بود. احمدشاه خود در سنی نبود که بتواند مشکلات دامنه دار کشور را بر طرف سازد. هر روز دولتی می آمد و دولتی میرفت. بناچار هر روز در برابر یک سیاست و یک نظر تازه قرار می گرفت. از وزرائیکه در دوران سلطنت او بر سر کار آمدند بعضی برای خود بدنامی و بعضی نیکنامی بجای گذاردند. یکی از نیکنامانی که در دوران حساس سلطنت احمد شاه بوزارت رسید و همواره از او در تاریخ کشور ما به نیکی یاد میشود (مرحوم) میرزا حسن خان مشیرالدوله پیرنیا<sup>۱</sup> (مؤلف تاریخ ایران باستان) است. این مرد شریف و وطن پرست در چند دوره حساس عهده دار ریاست وزراء شد و امر را در کشور را بخوبی اداره کرد. مشیرالدوله نه تنها مورد اعتماد و احترام احمد شاه بود بلکه مردم ایران و نیز آنان که با سیاست کشور ما آشنائی داشتند با احترامی خاص در او نگاه میکردند.

مشیرالدوله برای نخستین بار در ربیع الثانی ۱۳۳۳ هجری بر ریاست وزراء برگزیده شد و پس از دو ماه استعفاء کرد. پس از او قرار بود میرزا جواد خان سعدالدوله تشکیل کابینه بدهد که با مخالفت مجلس رو بر و شد و عین الدوله (عبدالمجید میرزا) عهده دار ریاست وزراء گردید.

عین الدوله پس از چندی بعلت استیضاحی<sup>۲</sup> که از فرمانفرما وزیر داخله کابینه او شد، از ریاست وزراء استعفاء کرد و مجلس بار دیگر بمشیرالدوله رأی داد که مشیرالدوله به علتی که خواهیم گفت ریاست وزرائی را نپذیرفت. از سلطان احمد شاه، نسبت بدیگر پادشاهان قاجاریه دستخط و نوشته کم در دست است و اگر هم باشد کمتر به نشر آن اقدام کرده اند.

۱- میرزا حسن خان مشیرالدوله پیرنیا نائینی (متولد ۱۲۵۲ شمسی و متوفی ۱۳۲۴ شمسی) فرزند میرزا نصرالله خان مشیرالدوله نائینی صدراعظم مظفرالدین شاه، برای اطلاع از شرح زندگی خانواده مشیرالدوله مراجعه کنید به کتاب تلاش آزادی تألیف دکتر باستانی پاریزی.

۲- برای اطلاع از شرح و چگونگی استیضاح از فرم نفرمراجع شود به روزنامه نوبهار سال چهارم شماره ۱۹۰۵۴ شعبان ۱۳۳۳ ه. ق.

سه نامه چاپ نشده که به خط دست سلطان احمد شاه می باشد و به مشیرالدوله پیرنیا در فاصله ۵ روز، در روزهای :

۹ - رمضان ۱۳۳۳ مطابق ۳۰ سرطان (تیرماه) ۱۲۹۴ شمسی ،  
۱۲ - رمضان ۱۳۳۳ ،

۱۳ - رمضان ۱۳۳۳ هجری نوشته شده است ، مربوط به آن روزهایی است که عین الدوله از ریاست وزراء استعفاء کرده و سلطان احمد شاه در نظر دارد که مشیرالدوله را -امور تشکیل کابینه نماید. برای اینکه علت نگارش سه نامه مذکور روشن گردد در زیر به نگارش شرح چگونگی آن می پردازیم :

در بالامتد کر شدیم که پس از استعفای عین الدوله مجلس ریاست وزرائی مشیرالدوله رأی داد، آقای مورخ الدوله سپهر در این باره مینویسد:

«چهارشنبه ۲۱ ژوئیه ۱۹۱۵ (مطابق ۸ رمضان ۱۳۳۳ هجری) بعد از افطار جلسه خصوصی در بهارستان منعقد بود، تلفنی، از طرف شاه به مؤتمن الملك رئیس مجلس رسید مبنی بر اینکه استعفای عین الدوله پذیرفته شده و دیگر عودت نخواهد کرد. باید هر چه زودتر تمایلات و کلا نسبت به رئیس الوزراء جدید معلوم شود. بلافاصله فراکسیونهای مجتمع و پس از تبادل افکار به اتفاق نام به رئیس الوزرائی مشیرالدوله رأی دادند و قرار شد عده ای از نمایندگان او را ملاقات و تقاضا کنند به فوریت اقدام بتشکیل کابینه نمایند. »<sup>۳</sup>

در روز ۵ شنبه ۹ رمضان ۱۳۳۳ هجری مطابق ۲۲ ژوئیه ۱۹۱۵ سلطان احمد شاه نامه زیر را به مشیرالدوله می نویسد :

«سلطان احمد شاه قاجار ۱۳۳۳» (هجری)

قصر صاحبقرانیه ۹ - رمضان

جناب مشیرالدوله انشاءالله احوال شما خوب است. چندی است که هیچ

۳ - ایران در جنگ بزرگ تألیف مورخ الدوله سپهر (چاپ ۱۳۳۶) ص ۱۷۷-۱۷۸

شاه قاجار  
سلطان  
۱۲۲۲

قرصا محمدیہ  
۹۔ رمضان

عزت مہر الدولہ

صحت

آن اللہ العالیٰ

عزت

عزت مہر الدولہ

پیشکامہ علوم انسانی و مطالعات ترکی

پرتال جامع علوم لسانی اور روزنامہ

روزنامہ پاشیرا

بمحضور ما شرفیاب نشده‌اید. امروز شش و نیم بعد از ظهر بیائید اینجا.

«امضاء»

آقای مورخ الدوله سپهر مینویسد: «غروب پنجشنبه ۲۲ ژوئیه (مطابق ۹ - رمضان ۱۳۳۳) میرزا محمد صادق طباطبائی و شاهزاده سلیمان میرزا بملاقات مشیرالدوله در رستم آباد شمیران رفتند و اظهار داشتند که اتفاق آراء مجلس با ریاست وزرائی شما موافقت کرده است. مشیرالدوله در جواب گفت: بهتر است مجلس سیاست خارجی خود را معین کند تا من از روی همان سیاست اعضاء کابینه را تعیین نمایم آیا مقصود تعقیب، بیطرفی حقیقی است مثل کابینه سابق من و کابینه مستوفی الممالک یا بیطرفی تمایل به روس و انگلیس مثل کابینه عین الدوله... بعد از افطار اعلیحضرت مشیرالدوله را بقصر صاحبقرانیه احضار کرد و ریاست وزراء را به او تکلیف نمود. مشیرالدوله برای جواب قطعی دوزم مهلت خواست.»<sup>۴</sup>

از متن دومین نامه احمدشاه به مشیرالدوله چنین پیداست که در ملاقات قبلی که میان سلطان احمدشاه و مشیرالدوله روی داده است احمدشاه باو دستور داده که بمجلس برود و راجع به تشکیل کابینه با و کلام مذاکره نماید که متن نامه چنین است:

«سلطان احمدشاه قاجار ۱۳۳۳»

قصر صاحبقرانیه ۱۲ - رمضان

جناب مشیرالدوله نمیدانم دیشب رفتید مجلس یا نه و اگر رفتید نتیجه چه شد با شما چه گفتگو کردند. مختصر حرفهای خودتان را برای من بنویسید و بفرستید - امشب هم بعد از افطار خودتان بیائید اینجا. «امضاء»

از متن سومین نامه سلطان احمد شاه که به مشیرالدوله نوشته و در زیر می‌آید، چنین پیداست که مشیرالدوله در قبول ریاست وزراء نامه‌ای به احمدشاه نوشته مبنی بر اینکه اگر مستوفی الممالک و عین الدوله عضویت کابینه

۴ - ایران در جنگ بزرگ، تألیف مورخ الدوله سپهر (چاپ سال ۱۳۳۶) ص ۱۸۸

شیخ الاسلام  
سلطان

قم صاحب محفل سید  
۱۲: ۱۲

جناب مشیر الدولہ  
مدام ذلیب، منہ قلب نامہ  
منہ قلبہ ص ۱۰ ہا ص ۱۰ کفیلہ

منہ حرف منہ کفیلہ

پیش کشی کا نام انسانی وسطیٰ منہ قلبہ و کفیلہ

پرتال جامع علوم انسانی

افغان

بے نیرال

او را به پذیرند او ریاست وزراء را خواهد پذیرفت. مورخ الدوله سپهر نیز در این باره می نویسد :

«شنبه ۲۴ ژوئیه ۱۹۱۵ (۱۱ - رمضان ۱۳۳۳) ساعت ۵ بعد از ظهر پرنس - رويس ° بدیدن مشيرالدوله در رستم آباد رفت . مشيرالدوله گفت خیال دارد يك كابينه مختلطی تشکیل دهد، که در آن مستوفی الممالک و عین الدوله و مستشار الدوله عضویت داشته باشند . »<sup>۶</sup>

سومین نامه ای که سلطان احمد شاه در این باره به مشیرالدوله نوشته که نقل قول مورخ الدوله را تأیید می کند چنین است :

### « سلطان احمد شاه قاجار ۱۳۳۳ »

« قصر صاحبقرانیه - ۱۳ - رمضان »

«جناب مشيرالدوله ! عريضه شما رسيد ، همانطور که نوشته بوديد که هر دو آنهارا پيش خودم احضار کنم به نظر من هم بهتر است ولی در هر صورت همينقدر طوری هست بمن اطلاع بدهيد به بينم مذاکرات با و کلاً بالاخره به کجا منتهی شد . آنوقت فوراً من هر دوی آنها را يعنی مستوفی الممالک و عین الدوله را می خواهم و مذاکره می کنم.» «امضا»

از متن سومین نامه احمد شاه و نقل قول مورخ الدوله سپهر از پرنس رويس معلوم میشود که مشیرالدوله قبول ریاست وزراء را مبنی بر این دانسته که مستوفی و عین الدوله عضویت کابینه او را بپذیرند .

ظاهراً مستوفی الممالک در آغاز ، عضویت کابینه را نپذیرفته بوده و مورخ الدوله سپهر راجع به نپذیرفتن مستوفی عضویت کابینه مشیرالدوله را می نویسد :

۵- وزیر مختار دولت آلمان

۶- ایران در جنگ بزرگ تألیف مورخ الدوله سپهر چاپ ۱۳۳۶ ص ۱۸۸





در «۲۴ ژوئیه ۱۹۱۵ (۱۱-رمضان ۱۳۳۳) . . . بعد از غروب عده‌ای از وزرای سابق و نمایندگان مجلس و آزادی خواهان در منزل مشار السلطنه در «دزاشوب» جمع بودند حاجی محتشم السلطنه از من پرسید آیا اطلاع دارید که مشیرالدوله ریاست وزراء را قبول خواهد کرد یا خیر؟ جواب دادم قبول مینماید بشرط اینکه مستوفی الممالک يك پرتفوی وزارت را اختیار کند . گفت به نظر من این شرط تعلیق بر محال است . زیرا مستوفی الممالک که از هر حیث مقامش بالاتر است چگونه عضویت کابینه مشیرالدوله را خواهد پذیرفت . . . ۷ بعد از افطار جلسه غیر رسمی در پارلمان منعقد شد و چهارده نفر از فراکسیونها انتخاب شدند که بروند و از مشیرالدوله خواهش کنند که در تشکیل کابینه تسریع نماید .<sup>۸</sup>

بهر حال مشیرالدوله در پذیرفتن ریاست وزراء امروز و فردا کرد، تا اینکه «روز شنبه ۲۷ ژوئیه ۱۹۱۵ (۱۴-رمضان ۱۳۳۳) هیأتی از وکلا نزد مستوفی الممالک به ونک رفته و هیئت دیگری در مجیدیه شاهزاده عین الدوله را ملاقات و اصرار نمودند هر دو داخل کابینه مشیرالدوله شوند و قرار شد هر سه نفر یعنی مشیرالدوله و مستوفی الممالک و عین الدوله در صاحبقرانیه حضور شاه شرفیاب شده در آنجا تکلیف کابینه را معین کنند . در مراجعت مشیرالدوله مراسله‌ای به مؤتمن الملک رئیس مجلس نوشت که در جلسه خصوصی قرائت شد مبنی بر اینکه از ریاست وزراء استعفاء دارم و لسی حاضر در کابینه ایکه مستوفی الممالک تشکیل دهد عضویت اختیار نمایم .»<sup>۹</sup> بالاخره مشیرالدوله ریاست وزراء را نپذیرفت و در روز «چهارشنبه چهارم اوت ۱۹۱۵ مستوفی- الممالک در مجلس ، علنی اظهار داشت که از طرف اعلیحضرت ریاست وزراء

۷- ایران در جنگ بزرگ تألیف مورخ الدوله سپهر ص ۱۸۸-۱۸۹

۸- همان کتاب ص ۱۸۹

۹- همان کتاب ص ۱۹۰

به من محول شده و در سه چهار روز آینده کابینه خود را معرفی دینمایم. «۱۰»  
 این بود شرح چگونگی سه نامه سلطان احمد شاه قاجار به مشیرالدوله  
 که با همه کوشش احمد شاه و تلاش و کلا ، مشیرالدوله ریاست وزراء را  
 نپذیرفت . ومستوفی الممالک عهده دار ریاست وزراء گردید .



پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
 پرتال جامع علوم انسانی